

Greven ville bytte Gardersø mod Gamborg Nor

Umiddelbart er Gardersø en af disse hybrid-lokaliteter, hvor det kan synes svært at afgøre, om man står på en dæmning eller et dige ude ved kysten, og om de fugtige arealer længere inde er rester af en kunstigt udtørret vig, sø eller noget helt tredje. Men ved hjælp af kortmaterialer kan sagens rette sammenhæng belyses.

Går man langt nok tilbage i tiden, så har der ligget en havbugt syd for Føns, hvor den stort set udtørrede Gardersø befinder sig i dag. Men man skal meget langt tilbage.

De første detaljerede kort over Fyn var Videnskabernes Selskabs landsdækkende serie, hvor Fyn-bladet blev trykt i 1780. Allerede på det tidspunkt var der tale om en sø inde i landet, omgivet af fugtige arealer. Havbugten eller lagunesøen var for længst afsnøret til en lavvandet sø med afløb til stranden og omgivet af betydelige vådområder.

Mere detaljeret fremgår det af matrikulkortet fra 1812, at her har ligget en betragtelig sø på 10-20 hektar. Engene ned til søen og ud til havet har allerede tidligt været inddraget i landbrugsdriften og derfor matrikuleret. I dag er vandfladen reduceret til næsten ingenting.

I 1806 opnåede grevskabet Wedellsborg kongelig resolution til at foretage fire inddæmninger langs kysten fra Gamborg i nord til Sønder Åby i syd. Det blev bl.a. til inddæmningerne ved Gamborg Nor og Føns Vang, men Gardersø var ikke med på listen. Allerede dengang var man formodentlig klar over, at jordboniteten er elendig. Den består helt overvejende af sand.

Heraf kan man vel udlede, at det har været et dige, og ikke en dæmning med henblik på landvinning, der blev lagt ud mod Føns Vig. Landevejen, der løber derude i dag, fandtes allerede med stort set samme linjeføring i 1812.

Meget taler for, at der i virkelighe-

den er tale om en vejdamning, der gradvis blev forstærket gennem mere end 100 år, dels for at forbedre vejen, dels for at beskytte den mod oversvømmelser fra vigen. I dag kører trafikken dog ikke på selve dæmningen, men på landsiden af den.

Greven vil bytte

Hele Gardersø-området har været i grevskabet Wedellsborgs eje i flere århundreder, uden at en kultivering har været forsøgt for alvor. Tværtimod blev arealet tilbudt som permanent vildtreservat i 1943, da grev Julius

Carl Hannibal Wedell (1881-1963) havde sat sig i hovedet, at Gamborg Nor skulle tørlægges.

Tre år tidligere havde Wedell indgået en 10-årig reservataftale for Gamborg Nor, der ligger nogle få kilometer nord for Gardersø. Den aftale forhindrede en statsstøttet tørlægning, men nu ville greven gerne have den ophævet, så han kunne få Noret under plov. Han tilbød derfor at bytte Gamborg for Gardersø.

Til trods for at Statens Landvindingsudvalg havde afvist Gamborgprojektet som »ikke-muligt«, lykkedes det greven ved en personlig henven-

Gardersø

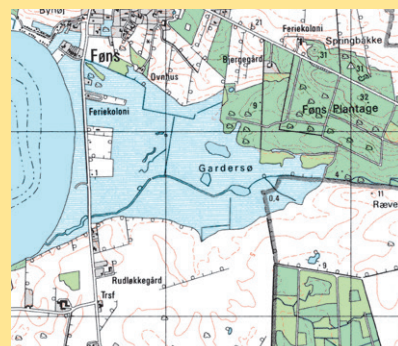
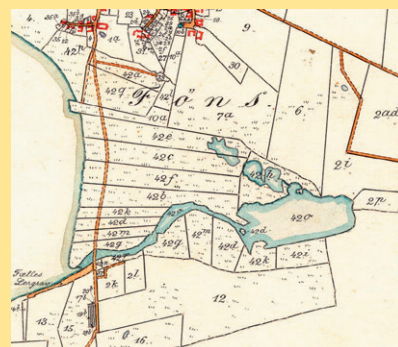
Delvist udtørret, græsklædt lavbundsareal ved Føns, 11 kilometer syd for Middelfart. Hele området udgør 66 hektar med lille sø, rørskov og nogle få vandhuller. Naturlig afvanding gennem højvandsslusen i syd.

Vejdæmning fungerer formentlig som værn mod oversvømmelser fra Føns Vig, hvor der er et livligt badeliv.

Kortene er fra 1780, 1812, 1860 og 1990.

Middelfart Kommune.

Koordinater: 6141557, 553323.

Bag en halvanden meter høj sandvold ligger den asfalterede landevej, der afskærer Gardersø-området fra stranden ud til Føns Vig. På billedet til venstre ses allerede nogle af de småhytter og sommerhuse, der i dag står tæt langs kysten, og der er også rejst telte på strandengen. På billedet til højre ses de tørre græsmarker, der er indhegnet af hensyn til kreaturerne. I horisonten ses kirketårnet i Føns. Fotos: Einar Storgaard, 1941.

delse til Landbrugsministeriets departementschef at få præsenteret sit forslag til en studehandel: Hvis departementchefen kunne overtale til at ophæve reservatbestemmelsen på Gamborg Nor, ville grev Wedell tilbyde en frivillig jagtfredning af enten Flægen ved Tybrind eller Gardersø syd for Føns.

Forslaget blev taget alvorligt, og i Landbrugsministeriet besluttede man at undersøge forholdene i marken. Det krævede, at en større delegation af herrer skulle drage fra København til Vestfyn for at besigtige lokaliteterne og derefter deltage i et møde om forslaget i Gamborg Forsamlingshus.

Turen blev berammet til 29. sep-

tember 1943, og invitationen gjaldt formand for Reservatrådet, overfører J.O. Fabricius, formand for Jagtrådet, S. Rørby Nielsen, redaktør C.C. Andersen, medlem af Naturfredningsrådet, professor Ragnar Spärck, Zoologisk Museum, landstingsmand H. Hauch fra Statens Jordlovsudvalg og kunstmaler Erich Struckmann, formand for Danmarks Naturfredningsforening – foruden fire medlemmer af Statens Landvindingsudvalg med selve formanden, departementchef Julius Wilcke, i spidsen.

Alle blev inviteret til at overnatte på Wedellsborg, og det store opbud af fagfolk kan kun forklares som særbehandling af den store jordbesidder.

Landbrug vigtigere end jagt

Man besigtigede begge områder, som greven havde tilbudt som »erstatning«, men interessen koncentrerede sig hurtigt om Gardersø.

Greven var parat til at lade tinglyse en jagtfredning på hele Gardersø-området »for stedse«. Området kunne alligevel ikke anvendes til landbrug af nogen økonomisk betydning. Jordboniteten var mindre værdifuld, så en afvanding ville næppe kunne betale sig i modsætning til Flægen ved Tybrind Vig, hvor greven ikke ville afvise, at en senere afvanding kunne komme på tale.

Helt tilbage i 1806 havde Wedellsborg Gods sikret sig en kongelig resolution til at inddæmme 9,6 hektar i Tybrind Vig, men tilladelsen havde endnu ikke været i brug. Derimod havde godset aldrig haft konkrete planer om at tørlægge Gardersø.

I referatet fra besigtigelsen blev området beskrevet som et 66 hektar stort område fra stranden ved Føns Vig, hvor arealet var græsklædt, og længere østpå til selve Gardersø, der lå næsten skjult i rørskov. Endnu længere mod øst var der en del spredt krat. Nogen opgørelse af områdets betydning for jagt og fugleliv forelå ikke.

På det efterfølgende møde i Gamborg Forsamlingshus fokuserede man udelukkende på Gardersø, men det gjorde ikke sagen mindre kompliceret. Selvom Landbrugsministeriet kunne ophæve reservataftalen

I dag er stranden ud til Føns Vig populær blandt sommergæster, og Gardersø-området huser også en feriekoloni for FDF-spejdere. Oppe i nordenden af stranden ligger de gamle badehytter og småsommerhuse tæt langs vandet. Foto: Fyns Amt, årstal ukendt.

for Gamborg Nor, ville der stadig være stor risiko for en regulær fredningssag, der kunne blokere projektet, og så ville man jo være lige vidt. Naturfredningen hørte dengang under Statsministeriet, hvor man ingen indflydelse havde.

Bedre blev det ikke af, at professor Ragnar Spärck helt åbenlyst viftede med denne mulighed. Han var »som medlem af Naturfredningsrådet af den opfattelse, at der ville rejse sig stærk stemning mod inddæmningen af naturfredningshensyn«, hvis Gamborg Nor blev byttet ud med Gardersø.

Departementchef Wilcke var overhovedet ikke enig med zoologiprofessoren. Wilcke gjorde det klart, at ministeriet mente, at det ene reservat kunne være lige så godt som det andet.

Problemet lå et andet sted, forklarede Wilcke:

»Hvis det kun drejede sig om reservat-synspunktet, ville jeg være betænkelig ved at afslå afvandingen, da den landbrugsmæssige side vel må siges at overveje jægersynspunktet. Men der kommer et andet spørgsmål til, nemlig naturfredningssynspunktet, og vi risikerer her at få en nævnskendelse imod os.

Lægestokrose er en gammel lægeplante, der kun findes enkelte steder i det østlige Danmark. Her vokser den på strandenge, langs kanaler og i rørskov. Lægestokrose er fredet, og den må hverken plukkes, graves op, samles ind eller ødelægges på anden vis. Lægestokrose er tidligere fundet i Gardersø-området, men det er uvist, om den stadig vokser der. Billedet er fra Lolland.

Denne nedslidte højvandssluse i vejdæmningen regulerer udstrømningen af vand fra Gardersø og forhindrer, at der trænger saltvand op i kanalen fra Føns Vig.

Hvis der skal foretages noget i denne sag, vil jeg være tilbøjelig til at se bort fra jægerinteresserne, men vi kan ikke risikere at få en fredningskendelse, der standser det hele. Er reservatrådets formand tilfreds med det magelæg, der er tænkt på?»

Det var Reservatrådets formand, J.O. Fabricius, ikke parat til at svare på. Han bad om at få mødet suspenderet, så Reservatrådets og Jagtrådets medlemmer kunne få lejlighed til at drøfte spørgsmålet indbyrdes.

Efter pausen kunne Fabricius meddele, at Reservatrådet ikke ville modsætte sig, at reservatet blev ophævet, så Gamborg Nor kunne afvandes, hvis tre betingelser blev opfyldt:

1. projektet skulle være økonomisk forsvarligt,
2. Naturfredningsnævnet måtte ikke være imod,
3. Gardersø skulle vise sig at være af samme værdi som vildtreservat efter en nærmere undersøgelse.

Med dette udspil kunne departementchef Wilcke konkludere, at der var enighed om, hvordan sagen skulle gribes an.

Nu ville ministeriet indbringe sagen for Fredningsnævnet, og hvis nævnet erklærede sig tilfreds med de tilbudte erstatningsarealer, kunne man gå videre med sagen.

Mødet var hævet, og de høje herrer kunne tage tilbage til København.

Løb ud i sandet

Godt to uger efter turen til Gamborg, 15. oktober 1943, skrev Landbrugsministeriet til Fredningsnævnet for Assens Amtsrådsreds.

Man forklarede sagen og ønskede følgende spørgsmål besvaret, »hvortvidt der trods den under den nuværende situation stærkt fremtrædende interesse i afvanding og indvinding af ager- og engarealer dog burde ske fredning af området i henhold til lov nr. 140 af 7. maj 1937 om naturfredning«. Fredningsnævnet fik samtidig sagens akter overdraget og blev afslutningsvis i brevet bedt om at »optage sagen til behandling og påkendelse«.

Særlig klart fremgik det dog ikke af brevet, hvad man i virkeligheden ønskede. Det var dels en afklaring af, om Fredningsnævnet kunne acceptere en ophævelse af reservatbestemmelsen, men især hvordan nævnet ville stille sig til en eventuel fredningssag efter naturfredningsloven.

Siden foråret 1941 havde Landbrugsministeriets departementchef Julius Wilcke allerede været på kant med naturfredningen to gange. I det store afvandingsprojekt for Filsø ved Varde havde der været rejst en fredningssag, som kun et snildt udtænkt kompromisforslag havde fået neutraliseret, og ved Slivsø i Sønderjylland måtte ministeriet direkte afvise at

Kanalen op til Gardersø er kranset hele vejen af en udbredt rørskov, som understreger området karakter af vådområde. Dog er der ingen tvivl om, at områdets naturhistoriske værdi ville blive større, hvis grundvandet fik lov at stige højere op i terrænet. Tidligere har søområdet været væsentligt mere udbredt, som det fremgår af kortserien fra 1812 og op til vore dage.

yde støtte for ikke at udfordre fredningsmyndighederne. For næsten alt i verden ønskede Wilcke at undgå en »stærk stemning mod inddæmningen«, sådan som Naturfredningsrådets repræsentant helt utilslørt havde truet med.

Men så galt kom det aldrig til at gå. Sagen gik simpelthen i stå.

Fredningsnævnet for Assens Amtsrådskreds var ophørt med at fungere, formentlig på grund af besættelsestidens særlige vilkår.

Først i marts 1945 blev nævnet genoplivet, men ikke før februar 1946 afholdt man møde om Gamborg Norprojektet. Resultatet blev en udsættelse. Grev Wedell besluttede at stille sit andragende i bero, indtil reservatordningen udløb i 1950. Til den tid kunne man så se på sagen igen.

I december 1952 rykkede Statens Landvindingsudvalg for at få en endelig afklaring. Hvis Wedellborg Gods havde opgivet landvindingsdrømmen,

var der jo ingen grund til at lade Fredningsnævnet gå videre med arbejdet. Direkte adspurgt meddelte godset i februar 1953, at man ikke ønskede sagen om tørlægning af Gamborg Nor taget op til fornyet behandling.

Spejderliv og sommergæster

Masser af sommerliv præger i dag den kystnære del af Gardersø-området.

Her er en fin badestrand, P-pladser, iskiosk, offentlige toiletter, info-tavler og hvad der ellers hører sig til. I nordenden af stranden er der et regulært sommerhusområde, hvis beboere også bidrager til at fylde badestranden.

Frivilligt Drenges Forbund (FDF-spejderne) driver sommerlejren »Fønsborg«, som råder over 2,1 hektar lejrplads med bålsted og en hytte fra 1948, hvor der kan sove 60 personer i alt. Pladsen ligger to kilometer fra vandet, og den udlejes gerne til sko-

ler, virksomheder eller private arrangementer.

Længere inde ligger resterne af selve Gardersø i en rørskov, der er omgivet af birketræer. Der går stadig kreaturer på græs på den sure sandjord, der ligger hen med tuer af star og nøjsomme græsarter. Vandstanden i søen er helt klart sænket betydeligt gennem de seneste århundreder, men her er ingen pumpe, kun passiv afvanding gennem kanalen ud til højvands-slusen i sydenden af vejdæmningen. Hverken fuglemæssigt eller botanisk er der meget at skrive om.

KILDER

Forfatterens besøg på lokaliteten, 25. september 2004 og 15. april 2011 (foto).

Gravesen, Palle: Foreløbig oversigt over botaniske lokaliteter. 2. Den fynske øgruppe. Miljøministeriet. Fredningsstyrelsen 1979.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 569. Rigsarkivet.

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet i Gardersø, så brug dette link: www.dofbasen.dk

Herunder ses en oversigt over de 112 fuglearter, som er registreret fra **Gardersø**, pr. 3. januar 2013.
I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Lille Lappedykker	(3/24)	Tårnfalk	(35/38)	Mursejler	(2/4)	Løvsanger	(6/7)
Gråstrubet Lappedykker	(11/18)	Dværgfalk	(1/1)	Stor Flagspætte	(3/3)	Fuglekonge	(11/67)
Skarv	(7/23)	Agerhøne	(8/13)	Sanglærke	(21/105)	Skægmejse	(2/4)
Rørdrum	(1/1)	Fasan	(2/3)	Digesvale	(8/48)	Halemejse	(1/10)
Fiskehejre	(29/72)	Vandrikse	(5/5)	Landsvale	(12/118)	Topmejse	(6/33)
Knopsvane	(21/88)	Blishøne	(19/78)	Bysvale	(3/9)	Blåmejse	(10/22)
Sangsvane	(1/9)	Strandskade	(11/36)	Skovpiber	(3/5)	Musvit	(12/37)
Sædgås	(1/35)	Klyde	(2/2)	Engpiber	(39/187)	Træløber	(1/1)
Grågås	(8/404)	Hjejle	(1/37)	Gul Vipstjert	(16/48)	Skovskade	(3/5)
Knortegås	(1/400)	Vibe	(36/154)	Hvid Vipstjert	(9/20)	Husskade	(5/7)
Gravand	(27/94)	Dobbeltbekkasin	(21/41)	Gærdesmutte	(7/17)	Nøddekrige	(1/1)
Krikand	(3/13)	Lille Kobbersneppe	(1/1)	Jernspurv	(2/2)	Allike	(2/14)
Gråand	(20/75)	Småspove	(1/3)	Rødhals	(2/2)	Råge	(4/44)
Atlingand	(1/2)	Storspove	(1/1)	Nattergal	(4/6)	Sortkrage	(6/21)
Skeand	(4/8)	Rødben	(10/17)	Bynkefugl	(1/2)	Gråkrage	(30/477)
Troldand	(2/4)	Hvidklire	(2/7)	Stenpikker	(1/1)	Stær	(16/320)
Ederfugl	(1/100)	Svaleklire	(1/1)	Solsort	(13/50)	Gråspurv	(7/45)
Hvinand	(2/78)	Tinksmed	(1/3)	Sjagger	(8/248)	Skovspurv	(9/72)
Toppet Skallesluger	(2/4)	Almindelig Kjøve	(2/3)	Sangdrossel	(3/3)	Bogfinke	(17/174)
Hvæpsevåge	(1/1)	Hættemåge	(19/396)	Græshoppesanger	(3/3)	Kvækerfinke	(1/3)
Rørhøg	(16/22)	Stormmåge	(3/14)	Sivsanger	(1/2)	Grønirisk	(10/24)
Blå Kærhøg	(6/6)	Sølvmåge	(16/213)	Kærsanger	(6/13)	Stillits	(6/53)
Hedehøg	(1/1)	Svartbag	(6/26)	Rørsanger	(4/7)	Grønsisken	(1/40)
Duehøg	(2/2)	Ringdue	(16/58)	Gærdesanger	(3/4)	Tornirisk	(10/21)
Spurvehøg	(6/6)	Tyrkerdue	(1/2)	Tornsanger	(6/11)	Bjergirisk	(2/92)
Musvåge	(34/56)	Gøg	(9/20)	Havesanger	(1/1)	Dompap	(2/5)
Fjeldvåge	(6/7)	Natugle	(1/1)	Munk	(2/2)	Gulspurv	(17/41)
Fiskeørn	(2/2)	Mosehornugle	(1/1)	Gransanger	(5/9)	Rørspurv	(11/42)

TBU 28/30: Fønsmade-Gardersø-området + bredden af Føns Vig mellem Rud og Sparretorn Skov

I Fønsmade-Gardersø-området mellem Føns og Rud ses gradienter mellem saltpåvirkede enge og overdrev i vest (nærmest Føns Vig) og mere brakke eller ferske enge omkring selve Gardersø længere inde i landet. Af den rige flora i områdets forskellige plantesamfund kan under ét nævnes strand-, rødbrun, fladtrykt, blågrøn og børstekogleaks, udspærret annelgræs, strand-

malurt, fliget og strandvejbred, strandrødtop, strandkrageklo, strandtusindgylden, jordbærkløver, alm. og strandfirling, dansk kokleare, kødet og vingefrøet hindeknæ, sandkryb, smalbladet hareøre, spidshale, strandgåsefod, kveller, vandnavle, hare-, alm., dværg- og syltstar, smalbladet kællingetand, enskællet sumpstrå, tusindfrø, harrilgræs, engelskgræs og femhannet hønsetarm.

Ørnebjerg-skrænten (= »Ørnebjerg-Skrænten« hos Wiinstedt 1934) på Føns Odde lidt vest for

Føns er fra gammel tid kendt som voksested for ugrenet edderkopurt (en af vore sjældneste planter), som nu desværre synes at være forsvundet herfra. På Ørnebjerg-skrænten ses krat af tjørn, slåen, rose, hyld og benved; græs-urte-floraen omfatter hvid snerre, merian, mørk kongelys, skovløg, voldt看, bredbladet timian, ørnebregne, blodrød storkenæb, marktusindgylden, bjergørhvene, tagrør, regnfang, alm. katost, ru svinemælk, alm. og stor knopurt, svalerod og spidskapslet star.

Fra Sparretorn (tidligere »Bannerslund«) kendes den meget sjældne, nu sandsynligvis forsvundne smalfliget brandbæger. Til stranden ved Sparretorn er strandsalat indvandret for nylig; her findes i øvrigt en stor bestand (måske landets største) af den meget sjældne tangurt (1978, oplysning af Alfred Hansen).

Ved Føns Vig er tidligere fundet den meget sjældne lægestokrose.

Kilder: Gravesen 1979.